

venske države, tako kot so nekatere države pospeševale in še pospešujejo športnike, da bi si prek njih dobile v svetu ime, ugled in ceno. Težava je v tem, ali bi slovenski politiki sprejeli prepričanost o reprezentativni vrednosti slovenske literature za svojo in temu primerno zanjo našli denar. In pa seveda, ali bi doseženi rezultati ta vložek opravičili. Kulturni analitiki, sociologi in programerji bi verjetno s tem v zvezi našli priložnost za ugovore, kritično skepsa, morda pa tudi za nasvete.

Druga pot za prodor slovenske literature iz samostojne slovenske države v svet je seveda tista, ki je dandanes najbolj normalna za vključitev določene dejavnosti v svetovni prostor, trg in obtok. To pa je v tem primeru seveda konkurenčnost slovenske književnosti, njena ponudbena zanimivost in bralna privlačnost. Toda na prvi pogled je videti, da na tej ravni ne gre več za uspešno recepcijo kar cele nacionalne literature, ampak le njenih individualnih avtorjev in del. Takšna recepcija se dá vsaj deloma načrtovati, pospeševati in celo financirati, vendar so njeni rezultati nepredvidljivi zaradi velike zapletenosti mednarodnega literarnega obrata, knjigotrških sistemov in skrivnih mehanizmov, ki sproti uravnavajo literarno ponudbo in potrošnjo na teh velikih bralnih prostranstvih. Da o prodoru kakega pisatelja ne odloča njegova bralna vrednost, nas učijo domače izkušnje s Prešernom, Cankarjem ali Kocbekom. Mogoče nas bo najnovejša izkušnja z Bartolom naučila česa boljšega. Dotlej pa je tudi o tej stvari najprimernejši previden dvom. In pa spoznanje, da se bo morala slovenska književnost tudi poslej zanašati predvsem na svoje slovenske bralce – tako kot bo morala pač tudi slovenska država opirati svoj obstoj predvsem na svoje lastne državljane.

Včeraj in danes – danes in včeraj

Lojze
Kovačič

● Med vojno sem visel pred TV šipo ali se z balkona 6. nadstropja stolpnice (te vertikalne vasi, v kateri stanujem) razgledoval po nebu. Ljubljana je skrajšala obzorje in se z vlačilci, priklopniki, avtobusi čez cesto skrčila na nekakšne otročje ograde. Pot od enega do drugega konca mesta je bila podobna prebujanju. (Na lepem si doumel, zakaj je pred 193 leti Valentin Vodnik prosil posvetne oblasti za službeno premestitev iz tedajne Šiške v Ljubljano.) V vojni se vsakdo prelevi iz posameznika v dogodek, ki, zadevajoč ob druge, večje in manjše dogodke, ne pozna več sebe, še manj pa sluti, kje, kdaj in kako bo končal. Predvsem tako so občutili tudi mladi iz moje literarne delavnice, ki so že dolgo in nepretrgoma brez služb ali študijskih mest, tako rekoč brez prihodnosti, iztirjeni in še zmeraj, kot mi je rekel eden, bolj »otroci oziroma podložniki kot državljani«. V njihovih poletnih dnevnikih, za katere sem jih prosil maja meseca, da jih napišejo do jeseni '91, ko se spet snidemo, desetdnevna vojna ni bila omenjena niti z besedo. Datume od 25. junija naprej so preprosto preskočili in nadaljevali z zapiski spet šele od srede julija ali z začetka avgusta. Vse žurke, predstave avantgardnih gledališč, kramljanja okrog tega, potepi po deželi in tujih mestih, vročina in doživljanja na pregretyh železnicah so bili opisani, o vojni pa ni bilo besedice ... *nji-*

hove! Mogoče kje kak naključni naslov iz časopisa ali vest iz radia. Kot da se ni dotaknilo njihovega čutenja. Kot da bi si sicer existenco vojne lahko naredili zavestno – ne bi jih pa naredila ne vroče ne mrzle. Kot da niso našli pravega slogana ali grafita za vojni čas, ustreznega literarnega izraza. Kot da živijo zgolj v sebi, zavozlani v svoj osebni potop. Oziroma kot da so res to, kar je kot zgoraj formuliral eden izmed njih. Skratka, mladost, ki je že sama po sebi vrednota – in kaj je potemtakem zanjo tisto, kar bi ji pomenilo izpolnjeno življenje? Eden med njimi, mlad carinik, ki piše zanimivo nadrealistično prozo, je prebil vojno v uniformi TO. Niti z besedico tega ni omenil. Dejal je samo, da je med vojno primanjkovalo pravega orožja in poveljniškega kadra. Da bi podpisali pogodbo tudi s hudičem, da bi le prišli do obojega. Zato, mimogrede, tudi ne razume Kocbekovih moralnih travm, ki jih je imel ta ob podpisu Dolomitske izjave, še najmanj pa obtožb njegovih sodobnikov, da jih je izdal, ker je vodilno vlogo NOB prepustil komunistom; saj med vojno greš preprosto v boj za tistim, ki je od vseh najbolj več, razgledan in iznajdljiv, pa četudi je bil v mirnem času tat in razbojnik... Vsakdo presoja s svojega zrelišča. Mene je telesno zbolelo skoraj za vsako polje in žito, med katero je zavozil tank, vsaka hiša, ki jo je zažgala artilerija ali letalska bomba. Po tretjem alarmu sem sklenil, da se prijavim v TO, kar je bilo v teh razmerah zame edino brezprizivna odločitev. Končno, sem si prigovarjal, nekaj se razumem na avtomatsko orožje 6,2 mm, na minomete 82 mm, bil sem nekoč desetar, znal bi držati vsaj desetnijo skupaj. Poleg tega, star sem, življenje imam za sabo, sit sem ga že in kot »bojiščni figurant« bi mlademu človeku, ki ima še vse, kar že ima, pred seboj, morebiti rešil življenje, ali da vsaj ne bi bil ob kak ud. V vojni se namreč spet zavedamo, kaj imamo, kaj smo imeli in bi radi spet imeli: zdrava občutja. »Človeštvo ljubi vojno, ker nihče med vojno ni malodušen,« je napisal Dostojevski aprila 1. 1876 v svoj Pisateljski dnevnik. »Vsi so korajžni, vsi so razpoloženi, ni sledu od običajne apatije ali dolgočasje kot v mirnem času (...) Mir ljudi napravi surove. Socialna premoč ves čas prehaja na stran tistih, ki so zlobni in surovi. Čast, humanizem, samožrtvovanje se spoštujejo in cenijo šele takoj po vojni, a čim delj traja mir, vse te velikodušne ideje skopnijo, zvenejo, umrejo, a bogastvo in pohlep enih se več. Naposled preostaja samo še licemernost časti, samožrtvovanje po drobtinica (...) Umetnost, znanost se zmeraj razvijajo takoj po vojni. Vojna jih osvežuje, obnavlja, prekrvavi, očvrsti misel in pobudo. V miru vsega tega ni. (...) Vojna osveži ljudi, humanizem se razvija na bojišču... Ko trčijo skupaj, se eni in drugi na obeh straneh bojišča sprašujejo, kaj misli o njem nasprotnik. Kljub temu se dobro tepejo. Viteško. Po vojni gospodarstvo zacveti kot njiva, ki jo je namočil dež... Po vojni vsakdo pomaga siroti, v miru pustijo drug drugega umreti od lakote. A ljudstvo, ki trpi od vojne? Več ima od nje, kot pa je izgubilo. Pusti mu najboljše in najpozitivnejše posledice. Vojna uniči socialne razlike. Dviga samozavest naroda, njegovo dostojanstvo, njegovo toleranco. Narod hoče v vojni aktivno vzpostaviti velikodušnost svojih idej. Narod bi »... brez vojne propadel, spremenil bi se v sluz...« (Tako Dostojevski v razgovoru sam s seboj – enkrat kot miroljubnež, drugič kot paradoksalik).

● Pri vseh naših načrtih o »prešolanju za Evropo« nikoli ne bi smeli pozabiti, da prihajamo iz velikega pojava, iz socializma, kateremu je pripadala polovica sveta. Da ne prihajamo iz neke anemične, zatohle, neznačilne

človeške province, ampak iz sistema, v katerem smo, ne glede na nacijo, raso, vero, zgodovino, živeli bolj ali manj vsi enako, varno kot masovni dojenči, nevarno ob velikih ali tudi neznatnih individualnih skušanjih posameznikov. Ne pozabimo, da smo neposredno, kot nekakšni zračni »mrgolinčki« padli s smrtno postelje komunizma, ki se je spočel in rodil na začetku tega stoletja, živel po utvarah in programih miselnih kategorij 18. in 19. stoletja ter je zdaj, praktično mrtev orjaš, ki je prikolovratil iz bogve katerih časovnih rovov na prag 21. stoletja. Kot podaniki tega sistema smo prav tako, kot smo uničevali, skozi skušanja tudi obnavljali, poživiljali, pomlajevali t. i. stare vrednote, kar je bilo prav tako pomembno in poučno za nas, kot za preostali svet, ki je s taistimi vrednotami že ovešal zidove kot z mrtvimi simboli, in je vsake toliko pričakoval prav od nas, da jih v celem osvežene in preizkušene in pomlajene dobavljamo njim v obtok. Propad komunizma ima večje učinke in posledice, kot bi to imela tretja svetovna vojna. Lahkotnost, s katero je vse šlo v »franže«, samo priča, prvič, kako suženjsko krhka je vsaka duhovna direktiva o bratstvu vseh ljudi in narodov, kadar zaide pod kolesa nasilja lastne oblasti (poudarjeno lastne, kajti teror in okrutnost obstajata vzporedno in hkrati od vekomaj in vsepovsod), in drugič, koliko časa bo poteklo, preden bo vse to umrlo v naših dušah. Na svoj oder zgodovine, na to »kišto«, zatorej ne stopamo kot majhen, priden, nepoznan narodič, ampak kot univerzalni razočaranci v sistem človeškega bratstva, kot rablji in žrtve svoje lastne, pristne (bele in rdeče) revolucije, kot snovalci tako avtohtonega komunizma kot avtohtonega antikomunizma, kot zapletene, dokaj težavne, razboljene eksistence.

● Trenutno politično vreme je takšno, da še psa ne bi pustil od hiše. Eni govorijo iz »gužve in strasti« zdajšnje vrtoglavice, drugi, kot da s svojimi načrti živijo v nekakšnem astrofizičnem stolpu. To drugo je mrtev produkt, ker človek nima opravka z živimi ljudmi, prvo pa se ukvarja zgolj s situacijami, dobrimi in slabimi, ne pa z bitjo, ki vselej ostane isto, ne glede na »kontekste« situacije. Prvo lahko pomeni uro sproščanja, ko si glasno dajemo duška, da bi sploh lahko dihali, drugo je disciplinirano podrejanje globljim spoznanjem in daljnim ciljem v prihodnosti. Prvo pušča vse strani odprte, brez misli na to, da bi kdaj odgovarjali zanje ali bi jih moralo biti nekoč zanje sram, drugo terja dokončno presojo in premočrtno maršruto brez korekcij do kraja. Jaz sem za prvo kot za drugo, če se oboje pojavlja pri enem človeku – namreč, da si daje duška, ko mora vztrajati, da bi z zadržano sapo prispel do vrha – ampak kadar se iz obojega v politiki rodita dva ciganska tabora, se neurje razbesni, da še psa ne bi pustil od hiše. Potem so tule ljudje, ki se venomer podcenjujejo, češ da so Slovenci »majhen narod na majhni fleki zemlje«. Ta zavest je pri njih postala že tako notarna in večnostna, da iz dneva v dan postajamo manjši in manjši, da bi z njeno pomočjo najbrž tudi Avstralijo začarali v nepomemben otok. (Čeravno pri tem samopreziru nikakor nismo edinstveni: slišal sem že govoriti Nemce med štirimi očmi o sebi »kot o puhloglavcih«, Francoze, da so »rahitično ljudstevce«, Švicarje, da so »pritlikave poulične prostitutke« itd.) Po drugi strani pa spet iz vsake svoje najneznatnejše geste naredimo univerzalno uganko in skrivnost. Nadalje me moti še dvoje sort ljudi: t. i. nacionalist, ki živi v stalnem dilematičnem izzivu, kako postati »v celem Slovenec« (kakor Jud pred ustanovitvijo Izraela kako bi »v celem postal Žid«) in zato absorbira v tradiciji vse, kar bi mu razkrilo, komu in čemu

sme odtegniti oziroma mora pridodati simpatijo ali sovraštvo, ter drugi, kozmopoliti, t. i. »ljudje iz ogledala«, ki bi tla, po katerih hodijo, kot da niso že dovolj tranzitna in prepustna – najraje spremenili v nekakšno destilirano, brezkužno svetovljansko sceno. Dokler si človek sam sebi ne postane konsekventno sogovornik, ki se take ali drugačne maske z veselim prezirom ne strga z obraza, smo na dobri poti takemu ali drugačnemu razosebljanju; kar samo priča, da ne vemo, kaj imamo (kaj raste pred hišo in za njo, na polju in v gozdu), ne kaj obvladamo (nad čemer bi celo v snu lahko zagospodarili z levo roko).

● Priznanje Slovenije, to je zgolj listina, diploma, ki smo si jo stlačili v žep. Ko bo naš geografski kolorit obkrožen z debelo mejno črto, čez katerega bo povprek pisalo SLO, bomo postali dejstvo na zemljevidu: Takrat bo spet priložnost za pravo evforijo, a hkrati bo napočil tudi čas naše težke pripravniške dobe. »Zdaj bo treba delati,« se sliši od vsepovsod. (Delati zaradi dela? Ali delati, da bi kaj naredili?) Ta klic ima neprijeten prizvok kampanje, ki se začne »s 1000 na uro« in zatem le še podrhteva »z nekaj mm na dan«. Šele pred kratkim, ko je padel en ideološki blok, drugi (ZDA) pa je načet, se je uboga Evropa, ki se je že videla umirati kot stari Rim, znova začela postavljati na svoje noge, pomlajujoč se hkrati ob dotoku novih nacij in držav iz razpuščenega socialističnega tabora. Nobenega razloga in potrebe ni za to, da bi tekli »sklonjenih glav in v prstastih vrstah« kakor nekakšni Evromestici, Evrobalkanci, Evrokarkoliže v Evropo, kakor da v trumi valovimo na sprejem na dvoru kakega azijskega mogotca. Evropa, kakršna je zdaj (v materialno slabem, a emocionalno svetlem trenutku), ne pričakuje in ne mara, da bi svojo zanimivo človeško naravo tlačili in podredili svetu, kakršen je bil še včeraj, marveč da bi s svojim dolgo gojenim, varovanim, sanjanim neoevropizmom – ne zgolj z zavestjo, marveč z eksistenco svojega preživljanja življenja – vitalno prenovili stari kontinent. Tale privzdignjeni slog opominja samo na eno: ne pozabimo na svojega elementarnega DUHA, ki se je pol stoletja kot z butajočim morjem molče bojeval z zagrizeno IDEJO.

● Kaj bo torej zanimivega na nas, za svet, ko bomo z njim posedli za dolgo mizo? Najbrž vse tisto, kar še ni slišal ali videl na svoje oči. Naša življenjska občutja, naš svet kot možnost bolečine in užitka. Vse, kar dan na dan zakopavamo v zemljo, ker nas je, nekdanjo služinčad iz poselske sobe sram, da bi nas take zalotil anemični gospodar oziroma trenutni upravitelj posestva, ki nujno potrebuje našo moč in našega duha. (In sram pred sabo oziroma neko občo etiko, ki štrli iz zaprašene registrature, ali estetiko, ki kuka iz modnega kataloga). Vse naše anomalije, naša notranja razseljenost, razcepljenost, lirična pogovornost, statična žalost, osamljenost, zaprtost, naše bratenje s smrtjo, naša religioznost, naša zloba in dobrotta. Sposobnost, da znamo vse ideje, ki prosto plavajo, predelati v svoje, kakor čebela zna spreminjati materino dušico v med, ki je povsem njen. Da smo npr. sposobni iz melosa romanskih, germanskih, slovanskih in nomadsko-madžarskih pesmi napraviti zgolj in samo svoj lirični melos. Da imamo neke svoje šifro, skozi katero gledamo svet. Itd. Vša ta razkritja ne bodo čez noč prišla na dan. Minila bodo še desetletja. (Šele ko bomo – kot pisatelji, šoferji, intelektualci, stare mame, kmetje, punčke, paranoiki – nehali zlivati enakopravno družinsko ljubezen po sebi, pravičnih in nepravičnih, in ne

bomo več zaskrbljeno govorili o svojem narodu kot o mlečnozobem subjektu, bomo integrirani in diferencirani. Takrat se nam bo vsak človek zdel samo še človek! tudi mi sami sebi.) To stoletje se je začelo z difuznimi konci »kuheljdojča« in smešnimi boji kranjskih krčmarjev, da bi imeli napisne table, vinske karte in jedilne liste v svojih gostilnah v slovenskem jeziku. Konec tega stoletja imamo svojo fleko na zemljevidu. Koliko narodov je v tem času izgubilo svojo identiteto? Je jezikovno onemelo? (Lepo irščino od 5 milijonov Ircev govori komaj še pol milijona prebivalcev Irske.) Vojna se nikakor ni končala, predstoji nam še veliko hujša, nevidna vojna, ki bo zavoljo materialnih tegob tudi slepa. Še dolgo časa bomo samo še dogodek, za katerega ne vemo, kako se bo končal.

Lojze
Krakar

Komentarji

Dragi Ciril!

Hvala za tvoje pismo – prišlo je ob pravem času, kajti tudi jaz sem hotel pisati tebi. Pa ne o potopisih in dnevnikih, ker sam tega ne pišem in ti tudi na anketo ne morem odgovoriti. Gre za nekaj drugega: v zadnjem času sem napisal dvanajst *novih*, kratkih pesmi; mogoče bi bil tudi to prispevek za anketo? ...

Lojze

23. XII. 1991

Sèn: neko daljno sonce, ki dosega
ga komaj še mezinec božje roke.

Resnica: vrag, ki v rdeči maski bega
z ognjenim mečem zemeljske otroke.

Telo postaja kup spotênih slutenj,
ki postelja ga kot fakirja bode.

Bo jutri z njim, morda še bolj okruten
nov dan in val evforične svobode?

24. XII. 1991

Ljudje prihajajo na svet spet v hlevih,
lè da ni zraven niti ene ovčice,
ki bi jih grela. Ob hripavih spevih
topov Herodu ognjeno sije lice.

Bogve: prisveti skozi dim vsaj ena